

УДК 027.54(477):025.17

Світлана Польовик,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
молодший науковий співробітник
Фонду Президентів України НБУВ

Інноваційна роль бібліотек у сучасному соціумі

У статті подано огляд інноваційних змін у бібліотечній справі в контексті нової соціально-культурної парадигми розвитку. Розкрито особливості інновацій на прикладі президентських бібліотек та їх вітчизняного аналога — Фонду Президентів України.

Ключові слова: президентська бібліотека, Фонд Президентів України, інновації, інформаційні ресурси.

Постановка проблеми. Нині кардинально змінилися соціальна роль, значущість та напрями діяльності бібліотек. Процес їхньої модернізації і нова соціально-культурна парадигма розвитку є головними стимулами інновацій у бібліотечній справі.

Зміни, що відбуваються в книгозбірнях, обумовлені об'єктивними причинами розвитку суспільства. Детермінантою цих процесів є як зовнішні, так і внутрішні чинники. Зовнішні фактори — це соціально-економічний та культурно-інформаційний фон, який визначає бібліотеку як соціокультурну систему.

Серед основних факторів впливу зовнішнього середовища виокремимо:

- зниження інтересу до читання в суспільстві загалом;
- глобальна тенденція до використання інформаційних технологій, віртуалізація інформаційного простору;
- збільшення попиту на сучасні інформаційні сервіси;
- зростання конкуренції на ринку інформаційних послуг;
- реорганізація системи бібліотечного обслуговування населення.

Внутрішні чинники пов'язані з діяльністю книгозбірень як організаційно оформлених, самостійних структур. Установи мають, з одного боку, шукати нові можливості та форми роботи з аудиторією, з іншого — зберігати риси традиційної бібліотеки.

Незважаючи на те, що в нашій державі практично не створені умови для ефективної інноваційної діяльності, нині це необхідний елемент розвитку бібліотечних установ, який впливає на соціальну значущість, можливість надання конкурентоспроможних послуг, зміцнення позицій на ринку. Інноваційні перетворення торкаються всіх напрямів роботи і сфер функціонування бібліотек, насамперед комунікативних взаємозв'язків із зовнішнім середовищем. Роль книгозбірень як інформаційних інститутів нині багато в чому залежить від методів їхньої роботи, уміння оперативно реагувати на потреби суспільства, враховувати зміни в соціальній структурі й організувати діяльність на основі вивчення інтересів і запитів читачів. Гарантом успішної діяльності також є використання новітніх інформаційних технологій, правильне розуміння місця і ролі бібліотеки як соціального інституту в сучасному інформаційному суспільстві [1].

Метою пропонованої статті є розкриття особливостей інноваційного процесу в президентських бібліотеках у країнах далекого і близького зарубіжжя та їх вітчизняного аналога — Фонду Президентів України.

Аналіз основних досліджень. У науковій літературі теоретичні аспекти інноваційного розвитку бібліотек розглядали О. Онищенко, Л. Дубровіна, В. Горючий; окремі питання інновацій у діяльності книгозбірень досліджували І. Антоненко, С. Круц; проблеми інноваційного розвитку в системі бібліотечного сервісу — Т. Добко, Г. Гречко, І. Шевченко, Л. Беліна, І. Власова; аспекти бібліотечно-інформаційних інновацій представлено у роботах Т. Грінчак; питання перспектив розвитку в контексті інноваційних змін вивчали Г. Логвиненко, Є. Гусева, І. Войтов, О. Долгополова. Крім зазначених наукових досліджень, багато вчених зверталися до аналізу сутнісних характеристик інноваційної діяльності інформаційних центрів та президентських бібліотек, серед них В. Удовик, Л. Галаган, О. Макарова та ін.

На жаль, кількість досліджень, присвячених цій проблематиці, поки що не можна вважати достатньою. Багато питань щодо факторів інноваційного розвитку президентських бібліотек потребують поглибленого вивчення.

Вклад основного матеріалу. Як зазначав Н. Карташов, у діяльності бібліотеки є три режими: становлення, функціонування і розвитку [2]. Режим становлення триває від моменту створення проекту моделі установи до її відкриття. Управління функціонуванням орієнтоване на сьогоднішній день, а управління розвитком — на майбутнє. Обидва ці режими діалектично взаємозалежні. Управління розвитком бібліотеки нарощує її потенціал і підвищує рівень його використання, а об'єктом є інноваційні процеси. Режим розвитку, або інноваційний, вимагає свідомого управління, ухвалення спеціального рішення про новий підхід до роботи і до категорії її оцінки.

Ціннісні орієнтири сучасного світу дозволяють бібліотеці вийти за межі локального інформаційного простору і стати одним із основних компонентів соціального середовища.

У нових умовах книгозбірні не тільки виступають як об'єкти інформатизації, а й є активними суб'єктами цього процесу. Електронні технології дозволяють реалізувати

комплексний підхід до вирішення інформаційних завдань, завдяки якому споживач отримує пакет різноманітних матеріалів, в тому числі й інтернет-ресурси, консалтингові послуги. За словами В. Удовика, "на сьогодні стоїть завдання не тільки розширити асортимент інформаційних ресурсів бібліотеки, а й забезпечити ними користувачів бібліотеки на відстані — зараз абоненти бібліотеки готові оперативно отримувати електронний аналог будь-якого інформаційного матеріалу" [5]. Зокрема, сприяючи залученню читачьких кіл до роботи в новому комунікативному режимі, заснованому на широкому, в тому числі мережевому, використанні інформаційних ресурсів, бібліотеки поступово формують у різних верств суспільства розуміння пріоритетного значення інформації у продуктивній діяльності як окремого індивіда, так і відповідних структур.

Розвиваючись, бібліотека продовжує діяльність "у межах сформованої практики, але при цьому орієнтується на цінності соціуму, в якому функціонує, враховує його соціально-культурні особливості" [7, с. 154]. Виразно це виявляється в інформаційній діяльності, спрямованій на забезпечення органів державної влади. У цьому ключі працюють президентські бібліотеки. Зокрема, відомі президентські бібліотеки, архіви та музеї в США, країнах Європи та СНД (13 президентських бібліотек США, Президентська бібліотека Республіки Білорусь, Президентська бібліотека ім. Б. М. Єльцина (Росія), Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки та ін.). Ці організації давно і успішно виконують функції не тільки публічного інформаційно-бібліотечного, аналітичного, методичного забезпечення інститутів держави, громадянського суспільства у сфері прямої компетенції, а й є провідниками ідеології та політики як всередині країни, так і за її межами практично з усього спектра реалізованих главою держави конституційних повноважень. Президентські бібліотеки сприяють налагодженню комунікаційного процесу між владними структурами та користувачами і відіграють роль головного елемента в реалізації політики доступу до офіційних документів президента країни задля формування інформаційної та правової культури особистості.

Сучасні реалії президентських бібліотек зумовлені їх призначенням, в основу якого покладено принципи відповідності соціокультурним процесам, спрямованим на реформування та модернізацію діяльності; соціальної орієнтованості, націленої на вирішення суспільно значущих питань у рамках функціональних особливостей; інноваційного підходу щодо запровадження нових форм популяризації документів президентської діяльності; різноманітності, що слугує збереженню особливостей кожної президентської бібліотеки; відкритості процесів формування у всіх напрямках діяльності та забезпечення доступності інформації; прогресивності та оптимальності в прийнятті рішень щодо пріоритетів у сфері подальшого розвитку.

Визначальною ознакою президентських бібліотек є їх функціональне призначення, спрямоване на збирання, збереження та уведення в науковий та культурний обіг документальної спадщини президента певної країни. Традиційною структурою цих установ є органічне поєднання бібліотечного, архівного та музейного фондів. Існують визначені тематичні напрями, а саме: історія становлення та формування президентства, організаційні та правові засади функціонування інституту президентства певної країни, розкриття офіційної діяльності глави держави, всебічне висвітлення його життя в контексті допрезидентської, президентської та післяпрезидентської діяльності.

Ці установи є фактично унікальною і найважливішою підсистемою політики. Вони формують громадську думку щодо інституту президентства загалом і кожної окремої особистості зокрема, використовуючи можливість співпраці з урядовими та благодійними організаціями, об'єднуючи їх у процесі реалізації з певною освітньою програмою. Президентські бібліотеки володіють розвиненою інфраструктурою, до якої входять електронні читальні та виставкові зали, конференц-зали, зали засідань, багатofункціональні трансформовані мультимедійні комплекси, центри оцифрування і зберігання електронних даних, власні видавничо-поліграфічні комплекси тощо. На цій технологічній основі здійснюється бібліотечна, бібліографічна, інформаційно-аналітична, науково-дослідна, науково-інформаційна, методична, культурно-просвітницька та освітня діяльність.

Крім того, фахівці президентських бібліотек організують оглядові екскурсії з відвідуванням виставок і презентацією електронних ресурсів; розробляють освітні програми, щоб аудиторія краще розуміла діяльність президента як політичної державної фігури, історичної особистості і власне людини, а також політичної системи загалом. Місія зазначених інституцій полягає в забезпеченні доступності їх ресурсів, підтримці й збереженні знань та інформаційного потенціалу для майбутніх поколінь. Як свідчить практика, факт створення президентських бібліотек визначає рівень ставлення держави до історичної спадщини, політичну та національну культуру.

Серед сучасних реалій їх діяльності, спрямованих на активне залучення до наукового та культурного обігу документованої інформації з питання інституту президентства, слід виокремити інноваційні форми, а саме: формування електронних колекцій шляхом оцифрування найбільш значущих документів; створення виставкових мультимедійних проєктів, відкриття електронних читальних залів, функціонування тренінг-центрів для вивчення нових інформаційних технологій та інтернет-залів для проведення офіційних зустрічей, конференцій, публічних лекцій, семінарів, круглих столів і мультимедійних презентацій; розробка та реалізація освітніх програм; проведення культурно-мистецьких заходів; підготовка інформаційно-аналітичної продукції для органів державної влади; впровадження системи віртуальної довідкової служби; тісна співпраця з президентом та экс-президентами країни тощо.

Аналізуючи світовий досвід функціонування цих бібліотек, слід констатувати, що їх роль у становленні інформаційного суспільства та забезпеченні користувачів усіма видами ресурсів щодо президентської влади з кожним роком зростає. Тому в багатьох країнах питання розвитку та удосконалення їх діяльності входить до числа завдань, що мають національне значення. Отже, колишні президенти залишаються носіями безцінного досвіду, який можна передати наступникам і спрямувати на розвиток держави. Документальні свідчення та матеріали, що стосуються життя та діяльності экс-президентів, а також діючого глави держави й президентських структур становлять невід'ємну частину історичної спадщини країни, яка має перебувати у вільному доступі.

Вітчизняним аналогом президентської бібліотеки є Фонд Президентів України (далі — Фонд), заснований як структурний підрозділ Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського у 1996 р. Основна його мета — збереження документальної спадщини президентів України і забезпечення органів влади об'єктивною інформацією про хід державних перетворень у країні.

Враховуючи зарубіжний досвід та глобалізаційні й інтеграційні процеси сучасного світу, основною функцією Фонду є формування бібліотечно-архівної колекції як "систематизованого комплексу документів різних за своєю видовою структурою на різних носіях інформації з історії, розвитку та функціонування інституту президентства, життя та діяльності президентів України з метою введення документованої інформації у освітній, науковий і культурний обіг" [6, с. 3] та інформаційно-аналітичне забезпечення владних інституцій, а також сфери науки, освіти та культури.

Характерними рисами Фонду, що вирізняють його серед президентських бібліотек визначено:

— заснування одночасно із запровадженням і конституційним закріпленням інституту президентства в Україні, що сприяє повноті поточного комплектування;

— об'єднання в одній колекції документальної спадщини всіх президентів нашої країни та матеріалів, які розкривають історичні форми державної влади на території України, а також процеси державотворення протягом її історії;

— заснування Фонду як структурного підрозділу НБУВ, що зумовлює ефективне поєднання інформаційних ресурсів у справі бібліотечного, інформаційного, бібліографічного, аналітичного обслуговування як користувачів НБУВ, так і органів державної влади через інформаційно-аналітичний супровід державотворчих процесів у країні;

— створення умов для комплексного дослідження питання інституту президентства, діяльності президентів України та посадових осіб вищих органів державної влади, її форм на території України.

Сучасний етап розвитку Фонду характеризується акумулюванням суспільно значущого сегмента світового документного потоку, який позиціонує його як єдину в державі унікальну за змістом, науковим та культурним значенням особливу документально-інформаційну систему з питання інституту президентства в Україні та за кордоном. Розвиток нового середовища соціальної взаємодії сприяє формуванню Фонду в напрямі його подальшої інтеграції до системи суспільних комунікацій.

Роль Фонду багато в чому визначається його ресурсними можливостями. Колекції активно залучаються до всебічного розкриття аспектів актуальних державотворчих процесів у країні та окремих питань президентської діяльності засобами бібліографічно-аналітичного інформування. Зокрема, Фондом разом зі Службою інформаційно-аналітичного забезпечення та Національною юридичною бібліотекою НБУВ упродовж 2013 р. були надані інформаційно-аналітичні послуги 2821 корпоративному користувачеві. Серед постійних абонентів — Адміністрація Президента України, Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, міські, районні держадміністрації, ради (1443 абоненти), Рада національної безпеки і оборони України, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю, координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства при Президентові України, громадські організації (по лінії Українського союзу промисловців і підприємців — понад 395 абонентів), українські посольства, члени Конституційної Асамблеї (90). Ці матеріали поширюються через мережу пунктів доступу громадян до інформації органів державної влади у 881 бібліотеці України [4, с. 115].

Безумовно, інституціоналізаційні процеси в інформаційній інфраструктурі суспільства зумовили перегляд соціальних

вимог щодо діяльності Фонду. Потребує актуалізації його значний потенціал в документному забезпеченні уряду, формуванні та регулюванні інформаційних потоків для влади та про неї. У цьому контексті важливим є досвід не лише президентських бібліотек, а й провідних архівів та музеїв, інформаційні ресурси яких є елементом глобального комунікаційного простору.

Висновки. Таким чином, соціальна роль бібліотек у сучасному суспільстві помітно зростає, і це пов'язано насамперед із професійним усвідомленням ними особливої місії в розвитку комунікативних зв'язків. Відповідно, президентські бібліотеки виступають активними складовими системи соціальних комунікацій та інфотворчих структур суспільства. Досвід щодо заснування та розвитку інституцій, покликаних зберегти документальну спадщину президентів країни, є досить важливим, зважаючи на те, що процес формування нових президентських бібліотек на базі сучасних інформаційних технологій продовжується і сьогодні. Заснування цих інституцій є ознакою демократичного суспільства, що відповідає принципу відкритості влади, надає можливість дослідникам, які цікавляться національною історією, вивчати її за першоджерелами; забезпечує збереженість документів для майбутніх поколінь та умови для їх використання.

Подальші дослідження з цієї проблеми доцільно спрямувати у сферу розробки інноваційних проектів та їх подальшої реалізації на основі вивчення світового досвіду.

Список використаної літератури

1. *Бенин В. Л.* Роль и место библиотеки в социокультурном пространстве / В. Л. Бенин, Р. А. Гильмиянова // Библиосфера. — 2011. — № 1. — С. 3—10.
2. *Карташов Н. С.* Инновационные процессы: общее и частное / Н. С. Карташов // Библиотека. — 1998. — № 3. — С. 39—42.
3. *Макарова О.* Інформаційні технології та ефективність їх упровадження в Бібліотеці Конгресу Аргентини / О. Макарова // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Асоц. б-к України ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. — Київ, 2013. — Вип. 35. — С. 531—540.
4. *Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2014. — 296 с.*
5. *Удовик В.* Информационная деятельность Президентской библиотеки Азербайджанской Республики. — Режим доступа: http://files.preslib.az/site/media_PtRO8.pdf. — Загл. с экрана.
6. *Чепуренко Я. О.* Фонд Президентів України як бібліотечно-архівна колекція / Я. О. Чепуренко // Бібліотечний вісник. — 2002. — № 4. — С. 2—11.
7. *Singh K.* Role of libraries and librarians in our social changes devanand uttam / K. Singh // International journal of advanced research in management and social sciences. — 2012. — Vol. 1, № 2. — С. 153—159.

В статті представлений огляд інноваційних змін у бібліотечній справі в зв'язку з новою соціокультурною парадигмою розвитку. Розкриті особливості інновацій на прикладі президентських бібліотек та їх оточеного аналога — Фонда Президентів України.

This article provides an overview of innovations in librarianship in connection with the new socio-cultural paradigm of development. The features of innovation as an example of presidential libraries and their domestic counterparts — the Fund of the Presidents of Ukraine.

Надійшла до редакції 12 січня 2015 року